

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Pochodzenie spójników przyczynowych w języku angielskim

Author: Rafał Molencki

Citation style: Molencki Rafał. (2014). Pochodzenie spójników przyczynowych w języku angielskim. W: K. Kleszczowa, A. Szczepanek (red.), "Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej" (S. 51-66). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Rafał Molencki

Uniwersytet Śląski
w Katowicach

Pochodzenie spójników przyczynowych w języku angielskim

Wstęp

Początki języka angielskiego sięgają połowy V wieku, kiedy to kilka plemion germańskich opuszcza swoje dotychczasowe siedziby w południowej Jutlandii i w Dolnej Saksonii i rozpoczyna stopniowy podbój Wielkiej Brytanii, spychając rodzimych Celtów w góry Szkocji, Walii i Kornwalii. Tradycja mówi o co najmniej trzech plemionach Anglów (z krainy Angeln w Szlezewiku-Holsztynie), Sasów i Jutów, znanych także pod wspólną nazwą Anglosasów, później po prostu Anglików. Inwazje anglosaskie trwają około półtora wieku od roku 449 do końca VI wieku, kiedy to ludy germańskie opanowują teren dzisiejszej Anglii (bez nadal celtyckich Kornwalii i Kumbrii). Mimo że przez prawie cztery stulecia nie tworzą wspólnego państwa, mieszkańcy poszczególnych małych królestw odczuwają wspólnotę cywilizacyjną i językową, którą nazywają *Angelcynn*, siebie zwa *Engle*, a mowa określana jest jako *Englisc*. Królestwa południowe przyjmują chrześcijaństwo z Rzymu na przełomie VI i VII wieku, natomiast chrystianizacja królestw północnych jest zaprowadzana za pośrednictwem iroszkockich mnichów w latach 620–640.

Zjednoczenie państwek anglosaskich nastąpiło około 830 roku pod berłem króla Wesseksu Egberta, uznawanego za pierwszego króla całej Anglii (tzw. *Bretwalda*), ale już jego wnuk Alfred Wielki musiał stawić czoła silnym Wikingom, których najazd doprowadził do podziału Anglii na część anglosaską nazwaną przez Wikingów *Englaland* (stąd *England*) i duńską (*Danelaw*). W kolejnych dwóch wiekach rywalizacja Anglosasów ze Skandynawami czasem przeradzała się w konflikty zbrojne, ale wielu Norwegów i Duńczyków także osiedlało się w Anglii, nie bez wpływu na jej język. Powstawały liczne rodziny mieszane. Do dalszego zamieszania językowego przyczynił się podbój

normandzki z 1066 roku, w którego wyniku przez następne trzy stulecia funkcję oficjalnego języka Anglii spełniała francuszczyzna, tzn. jej dialekt nazywany anglonormandzkim (*Anglo-Norman*) lub anglofrancuskim (*Anglo-French*), a angielski uzyskał status języka niewykształconych warstw niższych. W tej sytuacji nie należy się dziwić, że odrodzona w połowie XIV wieku angielszczyzna oficjalna jest w znacznym stopniu zromanizowana, zwłaszcza pod względem słownictwa.

Periodyzacja angielszczyzny obejmuje trzy zasadnicze epoki:

- 449—1100 — okres staroangielski (*Old English, Anglo-Saxon*): język czysto germański, zupełnie niezrozumiały dla współczesnego Anglika; bardzo mało zapożyczeń z języków obcych; rozbudowana fleksja; wczesne napisy runiczne, bogata aliteracyjna poezja heroiczna, *Kronika anglosaska* pisana nieprzerwanie od 891 do 1154 roku, liczne teksty religijne pisane po angielsku, tłumaczenia wielu ksiąg łacińskich — język bardzo dobrze zaświadczony, nie musi być rekonstruowany;
- 1100—1500 — okres średnioangielski (*Middle English*): około 10 000 zapożyczeń francuskich, zwłaszcza słów formalnych i abstrakcyjnych; szybki zanik fleksji spowodowany fonetycznym osłabianiem końcówek, przyspieszony dzięki wielojęzycznemu środowisku; wielka przesuwka samogłoskowa (*Great Vowel Shift*); silne zróżnicowanie dialektalne; bogata literatura we wszystkich dialektach angielskich, a także urzędowe i literackie teksty francuskie; od XIV wieku tworzy się angielski język urzędowy i literacki na bazie dialektu londyńskiego (np. poezja Chaucera); bogata korespondencja prywatna od końca XIV wieku;
- od 1500 roku — okres nowoangielski (*Modern English, New English*): wprowadzenie druku w 1476 roku przez Caxtona; standaryzacja: pierwsze słowniki i gramatyki normatywne od początku XVII wieku; liczne nowe konstrukcje analityczne; ekspansja języka na nowe terytoria, nowe odmiany angielszczyzny.

Gramatyzacja

Termin „gramatyzacja” pojawia się w językoznawstwie przed stu laty, kiedy to Antoine MEILLET (1912) definiuje to zjawisko jako *l'attribution du caractère grammatical à un mot jadis autonome* — „przypisanie charakteru gramatycznego wyrazowi niegdyś autonomicznemu”. Dzisiaj terminu używa się w szerszym znaczeniu przyjmowania funkcji gramatycznych przez wyrazy leksykalne lub nawet całe wyrażenia, a także np. przeobrażenia wyrazów w afiksy (*He has done it; a basketful of eggs; Viertel < Vier Teil; pisalem < pisal*

jeśm, jeśli < jest-li) (HOPPER, TRAUGOTT, 2003). Obok gramatyzacji mówi się także o leksykalizacji (TRAUGOTT, 1996), np. w sytuacji, kiedy rzeczownik, przymiotnik, czasownik + przyimek/partykuła tworzą nową jednostkę leksykalną (*au-jour-d'hui, give up, natychmiast*).

Na początku XXI wieku pojawił się także termin „konstrukcjonalizacja” („konstruktywizacja”) w odniesieniu do konwencjonalizacji całej (nowej) konstrukcji (ROSTILA, 2004; TRAUGOTT, 2008; TRAUGOTT, TROUSDALE, eds., 2010; Traugott, 2011), np. w angielskiej konstrukcji *be going to* wyrażającej zamiar bądź czynność przyszłą forma *going* traci znaczenie czasownika ruchu, ale tylko w użyciu pochodnym może ulegać redukcji fonetycznej. Dlatego *He's going to do it* możemy skrócić do *He's gonna do it*, ale jest to niemożliwe w przypadku wyrażenia *He's going to London*, którego nie możemy zredukować do **He's gonna London*.

Językoznawcy (m.in. LEHMANN, 1985) wyróżniają następujące cechy formalne gramatyzacji:

- osłabienie fonetyczne (*phonetic attrition*) typowe dla słów funkcyjnych (*hale > 've, will > 'll, not > n't*; greckie *thélō hina* — *chcę, żeby > tha* — ‘partykuła coniuictiwu’; rosyjski rzeczownik *nepəd* > przyimek *nepeđ* > przedrostek *npeđ-*; *bodaj > Bóg daj*);
- desemantyzację (*semantic bleaching*) — wiele wyrazów funkcyjnych traci swoje pierwotne znaczenie, np. ang. *have* coraz rzadziej oznacza posiadanie (dzisiaj przede wszystkim *I've got*), *will* wolę (dzisiaj *want*), a w polskim spójniku *chociaż* (z pierwotnego imiesłowu) nie odczuwamy już chcenia, w *nadal* — dali, a w *wedle, według* — długości;
- subiektywizację (*subjectification*) — wyrazy konkretne nabywają znaczeń abstrakcyjnych (TRAUGOTT, 1989; TRAUGOTT, 1995; TRAUGOTT, 2003a; TRAUGOTT, 2003b; TRAUGOTT, 2007; TRAUGOTT, 2010), np. ang. *while* obok podstawowej funkcji spójnika czasowego zaczęło także wyrażać kontrast, przeciwstawienie, podobnie jak polskie *mimo*, pierwotnie przyimek przestrzenny znaczący *obok*;
- dekategoryzację (*deategorialization*) — np. czasowniki stają się przyimkami, np. *provided, during*; rzeczowniki spójnikami, np. *while*; całe wyrażenia przeobrażają się w przyimki, spójniki, przysłówki, np. *podczas, wówczas, niestety > nie stójcie*;
- uniwerbizację (*univerbation, coalescence*; GIVÓN (1971): „Today's morphology is yesterday's syntax”) — kilka słów zlewa się w jedno, np. ang. *slowly* pochodzi od *słowe lice* (dosłownie *wolnym ciałem*); romańskie *lentement(e)* od *lenta mente* (*wolnym umysłem*); *na wet* od *nawet, jest że li* od *jeżeli; natychmiast, zamiast*;
- współwystępowanie (*layering*) — zmiana jest stopniowa, nowe formy mogą przez dłuższy czas współwystępować ze starszymi, np. współczesna angielszczyzna dopuszcza wariantywność synonimicznych form przyszłych:

- I am going to study, I will study, I shall study* lub np. polski czas przyszły niedokonany, gdzie wciąż konkurują formy *będę mówić* i *będę mówił(a)*;
- obligatoryzację (*obligatorification*) — po okresie pewnej swobody syntaktycznej utrwała się jedna forma, np. w średniowiecznej polszczyźnie kolejność elementów w złożonym spójniku przyczynowym była dowolna: *tegodla, dlatego*; obecnie tylko *dlatego*; jeszcze w XVII wieku można było tworzyć pytania angielskie albo przez inwersję podmiotu i orzeczenia (*Where went he?*), albo za pomocą czasownika posiłkowego (*Where did he go?*); od XVIII wieku tylko druga konstrukcja jest uznawana za gramatyczną.

Spójniki wczesnogermańskie

W najstarszych tekstach indoeuropejskich (np. sanskrycka Weda, Homer) znajdujemy głównie zdania parataktyczne. Hipotaksa tworzy się później i najstarsze przykłady konstrukcji podrzędnych to zdania względne i dopełnieniowe wprowadzane przez spójniki pochodzące od zaimków pytajnych i wskazujących. W najstarszych językach indoeuropejskich tylko nieliczne spójniki zdań okolicznikowych można wywieść od form praindoeuropejskich (PEPICELLO, 1982; RAMAT, RAMAT, eds., 1998).

Brak wspólnego spójnika przyczynowego sugeruje, że hipotaksa była nowym zjawiskiem w poszczególnych dialektach germańskich. Większość spójników powstała jako wtórne użycia innych słów funkcyjnych albo w wyniku gramatyzacji różnych wyrazów lub konstrukcji, np. gockie *unte* i staroniemieckie/staroholenderskie/starofryzyjskie (*h*)*want(a)* pochodzą od spójników czasowych, a staro-wysoko-niemieckie *bithiu*, holenderskie *om-dat* i staroislandzkie (*af*) *pvi att* z pierwotnych wyrażen przyimkowych z elementem wskazującym (ROBINSON, 1992; ROBINSON, 1993; KORTMANN, 1997; SELTING, 1999; MOLENCKI, 2012). Porównajmy poniższe tłumaczenia wersu 1, 7 z *Ewangelii według Świętego Łukasza* (*Nie mieli jednak dziecka, ponieważ Elżbieta była nieplodna*):

- (1a) [...] *jah ni was im barne, unte was Aileisabaiþ stairo*. (Gocki).
 (1b) [...] *inti ni uuard in sun, bithiu uuanta Elisabeth uuas unberenti*. (Staro-wysoko-niemiecki).
 (1c) *En hja hiene gjin bern, hwent Elizabet wier ûnfruchtber*. (Fryzyjski).
 (1d) *En zij hadden geen kind, omdat Elizabet onvruchtbaar was*. (Holenderski).
 (1e) *En þau áttu ekki barn, því að Elizabet var óbyrja*. (Islandzki).

Co ciekawe, nawet w najstarszych tekstach angielskich nie znajdujemy odpowiedników żadnej z tych kontynentalnych form. Zamiast nich, jak widzimy

w poniższych przykładach ze staroangielskich tłumaczeń Ewangelii (X wiek), występuje złożony spójnik *for-þon* z licznymi wariantami fonetycznymi i morfologicznymi, np. *for-þæm*, *for-ðam*, *for-þy*¹ (VON DAM, 1957; VISSER, 1963—1973; MITCHELL, 1985; MOLENCKI, 2012), który z kolei nie ma żadnego odpowiednika w pokrewnych językach zachodniogermańskich:

- (1f) [...] *and hig næfdon nan bearn **forðam** þe elizabeþ wæs unberende.* (Dialekt zachodniosaksoński).
 (1g) *7 ne wæs him ðæm sunu **forðon** wæs elizabeth unberend.* (Dialekt northumbryjski).
 (1h) *7 ne wæs ðæm sunu hię **forðon** wæs elizabeth unberende.* (Dialekt mercyjski).

Najbardziej prawdopodobnym wytłumaczeniem tej sytuacji jest wykształcenie się takich form angielskiego spójnika przyczynowego dopiero po przybyciu Anglosasów do Wielkiej Brytanii, czyli najwcześniej od drugiej połowy V wieku, przy czym najstarsze teksty pisane jeszcze alfabetem runicznym pochodzą z początku VII wieku, a pierwsze przykłady zdań przyczynowych (już z *for-þon*) znajdujemy w VIII wieku.

Samemu spójnikowi, pisanemu zarówno rozłącznie *for þon*, jak i łącznie *forþon*, często (a zwłaszcza w późniejszych tekstach) towarzyszy partykuła podrzędności *þe*, przede wszystkim w zdaniach podrzędnych określających faktyczną przyczynę. W zdaniach współrzędnych zawierających najczęściej wyjaśnienie partykuła ta jest znacznie rzadsza. Podane wcześniej warianty związane są z różnorodnością form zaimka wskazującego w celowniku i narzędniku poprzedzonego przyimkiem *for*. Formalnie konstrukcja *forþon* (*þe*) bardzo przypomina konstrukcję polskiego spójnika przyczynowego *dlatego* (*że*) lub francuskiego *parce que*:

- (2) [...] *beo heo geciged fæmne, **for ðan ðe** heo is of hyre were genumen.* (c1000 *Gen.* 2.23).
Ta będzie się zwała niewiastą, bo ta z mężczyzny została wzięta.
 (3) *Ic ælfric wolde þas lytlan boc awendan to engliscum gereorde of ðam stæfcræfte [...] **forðanðe** stæfcræft is seo cæg ðe ðæra boca andgit unlicð* (c1000 *Ælfryk Grammar* 1).
Ja, Ælfryk, chciałem tę małą książkę gramatyki przetłumaczyć na angielski, dlatego że gramatyka jest kluczem, który otwiera sens książek.

¹ W alfabecie staroangielskim często występujący fonem zębowy szczelinowy był zapisywany albo symbolem **þ**, zapożyczonym z alfabetu runicznego, albo — całkowicie wymiennie — przekreślonym *d*, czyli **ð**. Zwyczajny dzisiaj dwuznak **th** występował tylko w najstarszych tekstach północnych i powrócono do niego dopiero w XII wieku. Wszystkie trzy symbole oznaczają alofon zarówno dźwięczny, jak i bezdźwięczny.

W okresie wczesno-średnio-angielskim (1100—1300) dominuje wariant *forði ðat* ze wzmocnioną postacią partykuły podrzędności *ðat*, np.:

- (4) *Ðis wæs eall ear gedon ðurh se biscop of Seresbyrig 7 þurh se biscop of Lincolne ær he wære dead, **forði þet** næfre ne luueden hi munece regol. (Kronika anglosaska, annał 1123).*

To wszystko zostało wcześniej zrobione przez biskupa Salisbury i przez biskupa Lincoln, zanim on [król] umarł, dlatego że oni nigdy nie lubili reguły zakonnej.

W XII wieku obok *forthi that* w funkcji spójnika przyczynowego zaczyna pojawiać się również samo *for*, najpierw w kontekstach sugerujących elipsę elementu wskazującego w drugim członie równoległej konstrukcji, np.:

- (5) *Ðis gære for þe king Stephne ofer sæ to Normandi 7 ther wes underfangen **forþi ðæt** hi uuenden ðæt he sculde ben alsuic alse the eom wes. 7 **for** he hadde get his tresor. (Kronika anglosaska, annał 1137). Tego roku król Stefan pojechał przez morze do Normandii i został tam przyjęty, dla-tego że [Normanowie] myśleli, że będzie działał podobnie jak jego wuj, i dla- [domyślne: tego, że] wciąż miał jego skarbiec.*

Bardzo szybko samo *for* zaczyna się rozprzestrzeniać jako główny spójnik przyczynowy we wszystkich konstrukcjach podrzędnych i współrzędnych (FISCHER, 1992; KORTMANN, 1997; RISSANEN, 1989; RISSANEN, 2007):

- (6) *Þa was corn dære 7 flec 7 cæse 7 butere, **for** nan ne wæs o þe land. (Kronika anglosaska, annał 1137).*

Wtedy było drogie zboże i mięso, i ser, i masło, dlatego że ich w ogóle nie było w kraju.

- (7) *Þer ne mei non ualuwen, **uor** þer is eche summer. (a1250 Mila matka Chrystusa 39).*

Nic tam nie może zwiędnąć, gdyż jest tam wieczne lato.

- (8) *It hire ðogte a selli ðhing, **for** ghe was nigenti winter hold. (a1325 Gen.& Ex. 1027).*

Wydawało jej się to głupie, bo miała 90 lat.

- (9) *And **for** he was a straunger, somewhat she likede hym the bet. (1386 Chaucer Legenda o dobrych kobietach 1075).*

I dlatego, że był cudzoziemcem, najbardziej jej się podobał.

Jak widać w ostatnim z przykładów, użycie *for* było wówczas możliwe nawet na początku całego zdania. Pod koniec XVI wieku taka konstrukcja stała się przestarzałą, a we współczesnej angielszczyźnie jest zdecydowanie niegramatyczna.

Powstanie *because*

Najważniejszy w dzisiejszej angielszczyźnie spójnik przyczynowy *because* pojawił się w drugiej połowie XIV wieku jako germańsko-romańska hybryda złożona z przyimka *by* i rzeczownika *cause* wyniku gramatyzacji wyrażenia *by the cause that*. Rzeczownik *cause* pochodzi od łacińskiego *causa* — *powód, przyczyna, sprawa, interes*, którego naturalną kontynuacją w języku francuskim było *cose* lub (po galloromańskiej palatalizacji) *chose*, dzisiaj przede wszystkim oznaczające *rzecz*. W późniejszym średniowieczu w wyniku relatywizacji pojawia się znowu wyraz *cause* w węższym znaczeniu *powód, przyczyna*, zaświadczony najpierw w anglonormandzkim dialekcie języka francuskiego w *Psalterzu oksfordzkim* z połowy XII wieku. Już na początku XIII wieku znajdujemy pierwsze użycia rzeczownika *cause* w języku średnioangielskim.

Spójniki przyczynowe w języku starofrancuskim i dialekcie anglonormandzkim

Język starofrancuski wyraźnie odróżniał zdania przyczynowe współrzędne zaczynające się od spójnika *car*, powstałego w wyniku gramatyzacji łacińskiego wyrażenia *qua re* (dosłownie ‘jaką sprawą’), od zdań podrzędnych wprowadzanych przez spójniki złożone w formie wyrażenia przyimkowego *a/sur/pour/par ce que* — z późnołacińskiego *pro eo quod* (GUIRAUD, 1963; BONNARD i RÉGNIER, 1997; DARDEL, 2002), zbudowanego analogicznie do polskiego *dlatego, że* i staroangielskiego *forþon þe*, np.:

- (10) *Charle, chevalche, car tei ne faudrad clartet!* (c1090 *Pieśń o Rolandzie* 2454).

Karolu, wsiadaj na koń, bo jasny dzień będzie ci przyświecał.

- (11) *si fist faire une mot rice feste, por çou qu’il cuida Aucassin son fil conforter.* (c1200 *Aucassin&Nicolette* 20.10).

I potem urządził wielką ucztę, gdyż miał nadzieję pocieszyć swojego syna Aucassina.

We francuszczyźnie używanej przez warstwy rządzące w Anglii (dialekt anglonormandzki) pojawiły się także złożone przyimki i spójniki przyczynowe z rzeczownikiem *cause*:

- (12) *si que vous ne s’en puist excuser par cause de ignorance.* (1315 *Foedera*).

I wtedy nie możecie się wytłumaczyć z powodu niewiedzy.

- (13) *mesme celle temps de parlement comensast une graunte debate parentre le duk de Loncastre et les citisayans de Loundres par cause qe une meastre de divynite meastre Johan Wycliff nome, avoit preche en Londres et aliours come homme arage diverses poyntes encontre le alergie.* (Kronika anonimowa, annał 1377).

W tym samym czasie rozpoczęła się wielka debata parlamentarna pomiędzy księciem Lancaster i obywatelami Londynu, ponieważ mistrz teologii John Wycliffe wygłaszał jak szalony w Londynie i innych miejscach kazania skierowane przeciw klerowi.

Co ciekawe, takie złożone przyimki i spójniki nie występują w tekstach francuskich pisanych w samej Francji. Odnajdujemy je jedynie w tekstach autorów mających silne związki z Anglią, np. w kronikach Jeana Froissarta (*Kronika Francji, Anglii, Szkocji, Hiszpanii, Bretonii, Gaskonii, Flandrii i krajów sąsiednich*, kolejne części pisane w latach 1373—1396):

- (14) *Pour la cause de ce que le duc de Lancastre véoit ses deux filles mariées en sus de lui et hors du royaume d Angleterre, l'une roine d Espagne et l'autre roine de Portingal, il s'inclinoit grandement à la paix.* (4.31). *Ponieważ książę Lancaster chciał, aby obie jego córki wyszły za mąż daleko od niego i od Anglii, jedna jako królowa Hiszpanii, druga jako królowa Portugalii, bardzo mocno skłaniał się ku zawarciu pokoju.*

Jako że takie spójniki nie występują w tekstach pisanych w kontynentalnej Francji, można wysunąć uzasadnioną hipotezę, że Froissart nauczył się jej na dworze królewskim w Londynie, gdzie przebywał kilkanaście lat w służbie królowej Filipy de Hainault, żony Edwarda III. To właśnie w tekście kronik Froissarta jesteśmy w stanie prześledzić kolejne etapy gramatyzacji wyrażenia od *pour la cause de ce que* przez *pour cause de ce que* do *pour cause que*, gdzie rzeczownik *cause*, na pierwszym etapie wciąż poprzedzony rodzajnikiem określonym *la*, ulega dekategoriizacji i stopniowo staje się częścią skostniałego zwrotu mającego status złożonego przyimka. Jak zobaczymy, analogiczny proces przebiegał w tym samym czasie w języku średnioangielskim.

Bilingwizm w późnośredniowiecznej Anglii

Bezpośrednio po podboju normandzkim (1066) Normanowie wciąż mówili swoim dialektem francuskim co najmniej do końca XIII wieku, ale wielu (zwłaszcza na prowincji) zna język angielski. Na przełomie XIII i XIV wieku

francuski słabnie, jednakże w Londynie dwujęzyczność utrzymuje się dłużej z uwagi na duże skupisko ludności frankofońskiej na dworze królewskim, w sądach i innych urzędach. Tym niemniej pod koniec XIV wieku francuszczyzna staje się językiem obcym nawet dla warstw najwyższych (ROTHWELL, 1991; ROTHWELL, 2001; TROTTER, 2002; INGHAM, 2005; INGHAM, 2009; INGHAM, ed., 2010). Wiele tekstów urzędowych na dworze królewskim i w kancelarii parlamentu (*Chancery*) pisanych jest przez osoby dwujęzyczne, które często mieszają oba języki, czasem nawet w tych samych tekstach (zjawisko tzw. makaronizmów oraz *code switching*; por. WRIGHT, 1992; SCHENDL, 2002).

Właśnie w tych kręgach odnajdujemy pierwsze przykłady użycia spójnika *because* w tekstach średnioangielskich z około 1370 roku. Ponieważ w tym czasie język francuski odróżniał zdania przyczynowe współrzędne (*car*) od podrzędnych (*parce que, par cause que*), podczas gdy angielski miał tylko uniwersalne *for* dla obu typów zdań, osobom dwujęzycznym brakowało tego kontrastu w angielszczyźnie i w naturalny sposób przenieśli go do drugiego języka. Widzimy to w tekstach równoległych, np. w poemacie *Femina*, wydanym jednocześnie po francusku i po angielsku w 1415 roku, odnajdujemy kilka przykładów, gdzie francuskiemu *a cause que* konsekwentnie odpowiada angielskie *by-cause that*:

- (15) *A vous ne di ne ceyntés,* *To ow y say nat wexe wit chyld.*
A cause qe femme est par homme *By cause þat womman ys by*
enceinte *man wit chyld*
Et ové une seinture [est] ele seinte. *And wit a seynture she ys ygurd.*
Mówię ci, abyś nie zachodziła w ciążę, gdyż kobieta zachodzi w ciążę
z mężczyzną, a ona ma założony pas cnoty.

Gramatyzacja *because*

W języku średnioangielskim także możemy śledzić poszczególne etapy gramatyzacji złożonego przyimka *because of* oraz spójnika *because* (NAGUCKA, 1968; RISSANEN, 2011; MOLENCKI, 2008; MOLENCKI, 2012). I tak, przyimek występuje z początkowym *for* lub *by*, z pełną formą rzeczownika poprzedzoną przedimkiem określonym, który wkrótce jednak zanika, po czym *by cause* zlewa się w jedno słowo, czyli ścieżka wygląda następująco: *by/for the cause of* > *be cause of* > *because of*, np.:

- (16) *Thus I sawe howe cryste has compassyon of vs. **for the cause of** synne.* (c1450, c1400, *Objawienie Juliany z Norwich* 61).
Zatem widziałam, jak Chrystus ma współczucie dla nas z powodu grzechu.
- (17) ***By cause of** bretayn al the trauail of þis story was bigunne.* (c1400 *Polychronicon* 52.2.3).
Z powodu Brytanii rozpoczął się cały trud pisanie tej historii.
- (18) *For oftymes, **bicause of** infeccion of þe original synne, it sauoreþ a þing for good þat is ful yuel.* (a1425, ?a1400, *Chmura niewiedzy* 1212).
Dlatego często z powodu zarażenia grzechem pierwotnym smakuje dobrze rzecz, która jest bardzo zła.

Analogiczne etapy są zaświadczone dla spójnika *by/for the cause that* > *by cause that* > *by cause* > *because*:

- (19) *Bi þe cause þat chirurgians ben clepid algate to þis manere passioun, þerfore I haue studied to make a general chapitre of passiouns of io-inctis.* (a1400 *Lanfranc* 233).
Ponieważ chirurdzy są zawsze wzywani do tego typu chorób, przeto przestudiowałem problem, aby napisać rozdział ogólny o chorobach stawów.
- (20) *All was **for the cause that** ye and dame Brusen made me for to lye be you maugre my head.* (a1470 *Malory* 825/25).
Wszystko to stało się dlatego, że Pani i Pani Brusen zmusiłyście mnie do seksu z Panią pomimo moich oporów.
- (21) *y trowe þat þat is by cause þat þei beth ne3 to straunge men and aliens and also **bycause þat** þe kynges of Engelond woneþ alway fer from þat contray.* (c1400 *Polychronicon* 71 2.31).
Wierzę, że dzieje się tak, ponieważ mieszkają blisko cudzoziemców, a także dlatego, że królowie Anglii mieszkają daleko od tego kraju.
- (22) *The buysshope said so **bycause þat** kyng henry þe second was new come in to irlond freshly after þe martirdome of saynt Thomas of Caunterbury.* (c1400 *Polychronicon* 46 1.381).
Biskup powiedział tak, gdyż król Henryk II dopiero co przyjechał do Irlandii zaraz po męczeńskiej śmierci św. Tomasza z Canterbury.
- (23) *He may not out, and that is wrong, **By cause** the tour is so strong.* (a1425, ?a1400, *Chaucer Romans o Róży* 4518).
Nie może wyjść, a to nie jest dobrze, ponieważ wieża jest tak silnie ufortyfikowana.
- (24) *I am sory that ye shall not at hom befor Crystemes. I pray you that ye woll come as sone as ye may. I shall thynke my-selfe halfe a widowe*

because ye shal not be at home. (List Margaret Paston do męża Johna, 24 grudnia 1459).

Przykro mi, że nie będzie Cię w domu przed świętami. Modłę się, abys przyjechał tak szybko, jak możesz. Będę uważała się za pół-wdowę, ponieważ nie będzie Cię w domu.

Widzimy zatem, że proces gramatyzacji wygląda początkowo tak samo, jak w anglonormandzkim dialekcie języka francuskiego, ale ostatecznie zmierza znacznie dalej, ku pełnej uniwerbizacji, czyli zlanu się w jedno słowo *because*. Najpierw zanika przedimek określony *the* przed rzeczownikiem *cause*, a podrzędność jest wyrażana za pomocą partykuły/spójnika *that*. Inaczej niż we francuskim, po pewnym czasie zanika także *that*, co powoduje, że samo *by-cause* staje się wykładnikiem współrzędności. Jednocześnie następuje osłabienie fonetyczne przyimka *by*, który ostatecznie jest prefigowany do bazy *cause*, tworząc z nią jedno słowo (MOLENCKI, 2008; MOLENCKI, 2012)². Proces zachodzi na przełomie XV i XVI wieku, np. w pierwszych drukowanych książkach Caxtona z końca XV wieku obok siebie znajdujemy przykłady *by-cause* pisane-go łącznie i rozłącznie. W listach Tudorów u Henryka VIII (urodzonego w 1491 roku) pisownia jest na ogół rozłączna (*by cause*), natomiast jego córka Elżbieta (urodzona w 1533 roku) konsekwentnie pisze razem *bicause*. W tekstach drukowanych po 1550 roku prawie zawsze występuje pisownia łączna *bycause/bicause/because*. W pierwszym folio dzieł Szekspira z 1604 roku widzimy już tylko jedno słowo *because*, przy czym *e* w przedrostku najpewniej oznacza już zredukowaną samogłoskę centralną typu schwa.

Reasumując, w historii powstania spójnika *because* odnajdujemy wszystkie wymienione tu cechy formalne gramatyzacji:

- osłabienie fonetyczne (*phonetic attrition*) — *by cause* > *because* (współczesne 'coz),
- desemantyzacja (*semantic bleaching*),
- subiektywizacja (*subjectification*) — abstrakcyjne znaczenie,
- dekateryzacja (*decategorialization*) — od rzeczownika do spójnika oraz przyimka,
- uniwerbizacja (*univerbation, coalescence*) — *by the cause that* > *because*,

² W MOLENCKI (2012) zwracam szczególną uwagę na konieczność odwoływania się do rękopisów średniowiecznych, które w coraz większym zakresie udostępniane są badaczom w sieci przez kolejne biblioteki. Porównanie pierwotnego materiału językowego z jego wydaniem krytycznym, chociażby wydawanym w serii Early English Text Society, wykazuje, że zwłaszcza pierwsi redaktorzy często „poprawiali” skrybów średniowiecznych pod względem pisowni, interpunkcji itd., narzucając w ten sposób arbitralne interpretacje danych językowych, np. pierwsze przypadki łącznej pisowni wyrazu *because* okazują się o kilkadziesiąt lat późniejsze, niż wynikałoby to z zapisu w wydaniach krytycznych tekstów średnioangielskich.

- obligatoryzacja (*obligatorification*) — eliminacja form konkurencyjnych, np. *forcause, forbycause, by reason that*, później także *for*,
- współwystępowanie (*layering*) — poszczególne etapy procesu często zachodzą na siebie, w tych samych tekstach znajdujemy starsze i nowe formy.

W wyniku tego procesu język angielski zyskał potrzebny, wyrazisty i jednoznaczny spójnik przyczyny *because*, niejako odciażając wielofunkcyjny wyraz *for* (przede wszystkim przyimek). Jest to zgodne z zauważoną przez KORTMANNA (1997) tendencją do unikania nadmiernej wieloznaczności wyrazów funkcyjnych, a także z koniecznością precyzyjniejszego wyrażania myśli, związaną z rozwojem pisarstwa argumentacyjnego w okresie renesansu. Podobnie dzieje się w tym samym okresie w języku polskim (PASOŃ, 1976; PISARKOWA, 1984). Wiele nowych wyrazów funkcyjnych, z których nie wszystkie przetrwały do okresu nowoangielskiego, ma pochodzenie romańskie (KORTMANN, 1997; LENKER, MEURMAN-SOLIN, eds., 2007; LENKER, 2010; MOLENCI, 2011). Od przełomu XVII wieku spójnik *for* używany jest wyłącznie do wprowadzania zdań współrzędnych, wyrażających epistemiczne wyjaśnienia, a zdania rozpoczynające się od *for* nie mogą już występować na początku całej konstrukcji. Co więcej, słowniki współczesnej angielszczyzny zwykle określają przyczynowe *for* jako formalne, uczone lub lekko przestarzałe.

Literatura

- BONNARD H., RÉGNIER C., 1997: *Petite grammaire de l'ancien français*. Paris.
- DAM J. VON, 1957: *The Causal Clause and Causal Prepositions in Early Old English Prose*. Groningen.
- DARDEL R. DE, 2002: *Grammaire de l'ancien français*. Paris.
- FISCHER O., 1992: *Syntax*. In: *The Cambridge History of the English Language*. Ed. N. BLAKE. Vol. 2. Cambridge, s. 207—408.
- GIVÓN T., 1971: *Historical Syntax and Synchronic Morphology. An Archeologist Hild Trip*. „Chicago Linguistic Society”, no 7, s. 394—415.
- GUIRAUD P., 1963: *L'ancien français*. Paris.
- HOPPER P., TRAUGOTT E., 2003: *Grammaticalization*. Cambridge.
- INGHAM R., 2005: *Bilingualism and Syntactic Change in Medieval England*. „Reading University Working Papers in Linguistics”, vol. 8, s. 1—25.
- INGHAM R., 2009: *Middle English and Anglo-Norman in contact*. <http://www.elsj.org/meeting/81st/81st10ingham.pdf>.
- INGHAM R., ed., 2010: *The Anglo-Norman Language and Its Contexts*. Woodbridge.
- KORTMANN B., 1997: *Adverbial Subordinators: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin—New York.

- LEHMANN C., 1985: *Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Stage*. „Lingua e Stile”, no 20, s. 303—318.
- LENKER U., 2010: *Argument and Rhetoric: Adverbial Connectors in the History of English*. Berlin—New York.
- LENKER U., MEURMAN-SOLIN A., eds., 2007: *Connectives in the History of English*. Amsterdam—Philadelphia.
- MEILLET A., 1912: *L'évolution des formes grammaticales*. „Scientia”, no 12/26. Przedruk: *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris, 1951, s. 130—148.
- MITCHELL B., 1985: *Old English Syntax*. Vol. 1—2. Oxford.
- MOLENCKI R., 2008: *The Rise of “because” in Middle English*. In: *Historical Englishes in Varieties of Texts and Contexts*. Eds. M. AMANO, M. OGURA, M. OHKADO. Frankfurt am Main, s. 201—216.
- MOLENCKI R., 2011: *New Prepositions and Subordinating Conjunctions of Romance Origin in Middle English*. In: *Foreign Influences on Medieval English*. Eds. J. FISIĄK, M. BATOR. Frankfurt am Main—New York, s. 9—24.
- MOLENCKI R., 2012: *Causal Conjunctions in Mediaeval English: A Corpus-Based Study of Grammaticalization*. Katowice.
- NAGUCKA R., 1968: *An Interpretation of the Because Construction in Middle English*. „Studia Anglica Posnaniensia”, nr 1, s. 63—70.
- PASOŃ A., 1976: *Syntaktyczne sposoby wyrażania przyczyny w historii języka polskiego*. Wrocław.
- PEPICELLO W.J., 1982: *On the Sources of Indo-European Conjunctions of Purpose, Cause and Result*. In: *Papers from the 5th International Conference on Historical Linguistics*. Ed. A. AHLQVIST. Amsterdam, s. 256—264.
- PISARKOWA K., 1984: *Historia składni języka polskiego*. Wrocław.
- RAMAT A.G., RAMAT P., eds., 1998: *The Indo-European Languages*. London—New York.
- RISSANEN M., 1989: *The Conjunction for in Early Modern English*. „Nowele”, t. 14, s. 3—18.
- RISSANEN M., 2007: *The Development of Adverbial Subordinators in Early English*. In: M. RISSANEN, L. KAHLAS-TARKKA, M. HINTIKKA, R. MCCONCHIE, eds.: *Change in Meaning and the Meaning of Change: Studies in Semantics and Grammar from Old to Present-Day English*. Helsinki, s. 173—210.
- RISSANEN M., 2011: *On the Long History of English Adverbial Subordinators*. „Studies in Variation, Contacts and Change in English”. <http://www.helsinki.fi/varieng/journal/volumes/08/rissanen/>.
- ROBINSON O.W., 1992: *Old English and Its Closest Relatives. A Survey of the Earliest Germanic Languages*. Stanford.
- ROBINSON O.W., 1993: *Causes, Conjectures and Conjunctions in Early Old High German Translations*. „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur”, Bd. 115, s. 1—29.
- ROSTILA J., 2004: *Lexicalization as a Way to Grammaticalization*. <http://www.ling.helsinki.fi/kielitiede/20scl/Rostila.pdf>.
- ROTHWELL W., 1991: *The Missing Link in English Etymology: Anglo-French*. „Medium Ævum”, nr 50.2.
- ROTHWELL W., 2001: *English and French in England after 1362*. „English Studies”, vol. 82, s. 539—559.

- SCHENDL H., 2002: *Mixed-language Texts as Data and Evidence in English Historical Linguistics*. In: *Studies in the History of the English Language. A Millennial Perspective*. Eds. I.D. MINKOVA, R.P. STOCKWELL. Berlin—New York, s. 51—78.
- SELTING M., 1999: „Kontinuität und Wandel” der Verbstellung von ahd. „wanta” bis gwd. „weil”. Zur historischen und vergleichenden Syntax der weil-Konstruktionen. „Zeitschrift für germanistische Linguistik”, Nr. 27.2, s. 167—204.
- TRAUGOTT E.C., 1989: *On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change*. „Language”, no 65.1, s. 31—55.
- TRAUGOTT E.C., 1995: *Subjectification in grammaticalization*. In: *Subjectivity and Subjectivisation*. Eds. D. STEIN, S. WRIGHT. Cambridge, s. 37—54.
- TRAUGOTT E.C., 1996: *Grammaticalization and Lexicalization*. In: *Concise Encyclopedia of Linguistic Theories*. Eds. K. BROWN, J. MILLER. Cambridge, s. 181—187.
- TRAUGOTT E.C., 2003a: *Constructions in Grammaticalization*. In: *The Handbook of Historical Linguistics*. Eds. B. JOSEPH, R.D. JANDA. Oxford, s. 624—647.
- TRAUGOTT E.C., 2003b: *From Subjectification to Intersubjectification*. In: *Motives for Language Change*. Ed. R. HICKEY. Cambridge.
- TRAUGOTT E.C., 2007: *Constructionalization, Grammaticalization, and Lexicalization again. Some Issues in Frequency*. <http://www.anglistik.uni-freiburg.de>.
- TRAUGOTT E.C., 2008: *Grammaticalization, Constructions and the Incremental Development of Language: Suggestions from the Development of Degree Modifiers in English*. In: *Variation, Selection, Development — Probing the Evolutionary Model of Language Change*. Eds. R. ECKARDT, G. JÄGER, T. VEENSTRA. Berlin—New York, s. 219—250.
- TRAUGOTT E.C., 2010: *(Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A Reassessment*. In: *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Eds. K. DAVIDSE, L. VANDELANOTTE, H. CUYCKENS. Berlin, s. 29—74.
- TRAUGOTT E.C., 2011: *Toward a Coherent Account of Grammatical Constructionalization*. <http://www.stanford.edu/~traugott/styled/index.html>.
- TRAUGOTT E.C., TROUSDALE G., eds., 2010: *Gradience, Gradualness and Grammaticalization*. Amsterdam—Philadelphia.
- VISSER F.T., 1963—1973: *An Historical Syntax of the English Language*. Vol. 1—3. Leiden.
- WRIGHT L., 1992: *Macaronic Writing in a London Archive, 1380—1480*. In: *History of Englishes: New Methods and Interpretations in Historical Linguistics*. Eds. M. RISSANEN, O. IHALAINEN, T. NEVALAINEN, I. TAAVITSAINEN. Berlin—New York, s. 762—770.

Internet. Bazy danych tekstowych

- Anglo-Norman Hub — <http://www.anglo-norman.net>
- Helsinki Corpus. 1991. *The Helsinki Corpus of English Texts*. Helsinki: Department of English — <http://helmer.aksis.uib.no/-icame/hc/index.htm>
- ICAME Corpus — <http://icame.uib.no>
- MEC — *Middle English Compendium* — <http://ets.umdl.umich.edu/m/mec>
- MED — *Middle English Dictionary Online* — <http://ets.umdl.umich.edu/m/med>
- OED — *Oxford English Dictionary Online* — <http://www.oed.com>

Rafał Molencki

The origin of causal conjunctions in English

Summary

After some general information about the origins of the English language and the theoretical foundations of grammaticalization, we discuss the development of causal connectives in medieval English. The prototypical causal conjunction in the continental sisters of English was the word *(h)want(a)*, unattested in even the earliest Anglo-Saxon texts. Instead in Old English we find the phrase *forþon (þe)* in numerous morphological and/or phonetic variant forms, which must have been an original insular formation, as no cognate forms are recorded in continental Germanic. *Forþon (þe)* was a high frequency word, functioning as a conjunction and an adverb alike. Its etymology is transparent: the prepositional phrase consisting of *for*, the preposition of cause, and the dative/instrumental form of the demonstrative pronoun must have undergone a syntactic reanalysis and was lexicalized as a new conjunction of cause or a phrasal subordinator (we find analogous formations in e.g. French *par-ce (que)*, Polish *dla-tego (że)*). In the 12th century *forþon* and its more common late OE variant *forþi (þæt)* rapidly dropped the deictic element from the conjunction leaving just *for* by itself as the usual multi-purpose conjunction of cause and explanation in the next three centuries.

In the last quarter of the 14th century we witness the first attestations of the new conjunction *by-cause (that)*, grammaticalized from the original phrase *by the cause that*, which, we believe, arose first among bilingual Anglo-Norman and Middle English speakers in London as a loan translation of the Anglo-French causal conjunctive phrase *par (la) cause que*. In situations of common code-switching the educated bilingual Anglo-French speakers (and writers) copied the French strategy of forming the new causal conjunction into their English and the innovation must have become very fashionable in late-14th century London, from where it rapidly spread to the other dialects and to all social groups.

Рафал Моленцки

Происхождение причинных союзов в английском языке

Резюме

По представлению общей информации на тему происхождения английского языка, а также теоретических оснований грамматикализации рассмотрено развитие причинных союзов в средневековом английском языке.

В родственном английскому языку ранних немецких диалектах, используемых в континентальной Европе, прототипическим причинным союзом было слово *h(want)a*, которое не фиксируется даже в самых древних англосаксонских текстах. Вместо этого в древнеанглийских текстах используется выражение *forþon*

(*þe*), которое скорее всего возникло уже по прибытии англосаксонских племен в Великобританию, т.к. вообще не находим его в континентальных диалектах. *Forþon* (*þe*) очень часто выступало в древнеанглийских текстах в роли как союза, так и наречия. Этимология в этом случае очень прозрачна — имеем дело с наречным выражением, в состав которого входят причинный союз *for*, а также дательный/творительный падеж указательного местоимения вместе с факультативно появляющимся подчинительным союзом *þe*. В результате синтаксической реинтерпретации это сложное выражение лексикализировалось как новый союз подчинительных причинных предложений — аналогичные образования находим, напр. во французском языке *par-ce* (*que*) и польском *dla-tego* (*że*). В XII веке *forþon* (*þt*) и его более поздний древнеанглийский вариант *forþi* (*þæt*) быстро утратили дейктический элемент, оставляя само *for*, с того времени используемое в течение нескольких столетий как многофункциональный союз причины и повода.

Около 1375 года в (средне)английском языке появился новый сложный причинный союз *by-cause* (*that*) в результате грамматикализации первичного выражения *by the cause that*. По предположениям, оно возникло в Лондоне как заимствование среди образованного двуязычного населения, пользующегося попеременно среднеанглийским и англонормандским диалектом французского языка, в котором уже по крайней мере несколько десятилетий существовало аналогичное выражение *par* (*la*) *causa que*. В XV веке *by-cause* (*that*) довольно быстро проникает в другие диалекты английского языка, а в XVI веке становится односоставным выражением *because*, избавляясь от более раннего *for* в функции причинного союза.